

Modrobiele bohatstvo zo Strážnice

Výnimočnosť a originalita tradičnej modrobielej textilie, označovanej ako modrotlač, spočíva vo vzorovaní, danom historickým vývojom tkaniny, a v jej technológii, ktorá určuje nenahraditeľný odtieň modrej, tvorený indigovým farbivom. Napriek tomu, že bol tento materiál v 19. a na začiatku 20. storočia obľúbený a často používaný po celej Strednej Európe, v súčasnosti sa dielne na jej výrobu vyskytujú na tomto území len ojedinele. Jedným z dôvodov je špecifický spôsob výroby a s tým súvisiaca nutnosť špeciálneho vybavenia, odborných znalostí a dlhoročnej praxe. Modrotlač zo súčasných prevádzok je preto skutočne cenným výrobkom.

Klára Binderová

^ Replika historického vzoru z 18. storočia predstavujúca chinoiseriu podľa dobovej módy, tlačené v dielni Jochových v Strážnici

V príspevku by som chcela predstaviť prácu moravskej modrotlačárskej dielne rodiny Jochových, ktorá už viac ako sto rokov udržiava odkaz svojho rodu a tiež využíva umelecký potenciál modrotlače. Ako etnologička a zároveň členka uvedenej rodiny, aktívne sa zúčastňujúca práce dielne a činností s ňou spojených, môžem pozerať na dianie jednak z odborného pohľadu, ale aj z pohľadu človeka s priamou skúsenosťou vo výrobe. Verím, že takýto prístup môže byť obohacujúcim v hodnotení diania okolo danej problematiky.

Tradičná modrotlač

Dielňa Jochových bola založená v Strážnici v roku 1906. V tom čase sa venovala výrobe modrotlačovej metráže, ktorú obyvatelia okolitých moravských a slovenských regiónov Strážnicka, Hornácka a skalického Záhoria využívali čisto pre praktické účely na súčiastky tradičného ľudového odevu. Jochových modrotlač mala regionálny charakter, typickým bolo pásové usporiadanie vzorov a na rozdiel od iných stredoeurópskych dielní, vynímajúc hornaté oblasti Slovenska, striedamejšie

^ Model Monika_modrotlačové šaty z kolekcie z roku 1969_ vzory kupónov vytvorila Arnoštka Eberhardová_ strihy Milada Jochcová

a výraznejšie tvarovanie motívov. Niektoré zo starších vzorov i dnes prekvapujú svojou jednoduchosťou, univerzálnosťou a nadčasovým poňatím.

Strážnická dielňa a Ústredí ľudové umelecké výroby

V dôsledku zmeny politického režimu bola v roku 1951 súkromná dielňa rodiny Jochových zatvorená. K obnoveniu činnosti došlo v roku 1954 zásluhou Ústredí ľudové umelecké výroby (ďalej ÚLUV), ktorého súčasťou sa stala aj výrobnia v Strážnici. Náplňou tejto centralizovanej československej organizácie, aká nemala v Strednej Európe obdobu, bolo zachovávanie a ďalší rozvoj ľudovej umeleckej výroby. Nové výrobky mali vychádzať z tradícií a zároveň sa prispôbiť súčasným podmienkam. S dielňou preto spolupracovali výtvarníci zodpovední za celkovú umeleckú úroveň produktov a tiež sa venovali tvorbe nových návrhov. Modrotlačové výrobky ako produkty ľudovej umeleckej výroby boli určené na praktické používanie, zároveň však boli nositeľmi kultúrnych a estetických hodnôt. Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia sa v súvislosti s nivelizáciou v oblasti odievania a bývania v druhej polovici 20. storočia stali štýlovo prístupnými i ľuďom nevychádzajúcim z ľudového prostredia. Boli však považované za určitý nadštandard, ktorý vyhľadával užší okruh zákazníkov.

Produkcia modrotlačárskej dielne rodiny Jochových sa v období, keď pracovala pod hlavičkou ÚLUV, orientovala na dva smery. Prvý predstavoval prúd tradičných vzorov. K nim patrili znovuoživené modrotlačové motívy pochádzajúce z 18. a 19. storočia v podobe replík foriem nachádzajúcich sa v českých a slovenských regionálnych múzeách. Tieto vzory, často väčších rozmerov, sa uplatňovali na tzv. dekoračnej

metráži, ktorú spotrebitelia modrotlače využívali hlavne pri zariaďovaní interiérov. Drobnejšie tradičné motívy dielne Jochových a tiež ďalších výrobcov sa využívali k potlačí šatovej metráže určenej k zhotovovaniu novodobých odevov.

Novinku v oblasti modrotlačárskej práce predstavoval druhý smer zameraný na uplatňovanie novo vytvorených vzorov na modrotlačových výrobkoch. V rámci tejto tvorby vznikali návrhy vychádzajúce z tradičných predlôh. Výtvarníci sa inšpirovali modrotlačovými motívmi pochádzajúcimi z 18. a 19. storočia, vo svojej tvorbe čerpali však napríklad aj z geometrických výšiviek a vyvázovanej batiky. Druhý štýl novej tvorby mal podobu moderných vzorov. Prejavovali sa abstraktnosťou, či naopak geometrickým usporiadaním. Ako inšpirácia poslúžili ornamente novodobého potlačovaného textilu, ktoré vychádzali zo smerov moderného umenia 20. storočia, ako napríklad Art Deco, op-art alebo umelecké smery inšpirované ornamentmi prírodných národov. Návrhári strážnickej modrotlačárskej dielne mali pre svoju prácu relatívne veľký priestor. Vzory mali byť originálne, esteticky hodnotné a v súlade so zameraním ÚLUV-u i moderné.

V snahe priblížiť produkciu širokému okruhu zákazníkov usilovali sa tvorcovia tiež o pestrosť. Navrhnuté vzory okrem bielej potlačovali aj v iných farebných kombináciách (napríklad bielo-svetlomodrej, bielo-žltej) a v 70. rokoch boli dopĺňované aj pozitívnou tlačou. Nové možnosti prinášalo obnovenie a zavedenie tradičných spôsobov nanášania rezervy. Bola to tlač špongiou a štetcová technika, pre celoplošnú potlač látky sa používali polystyrénové bloky. V polovici 70. rokov bol vyvinutý nový spôsob nanášania papu na plátno a to tlač cez filmtlačárske šablóny. Okrem bavlny sa pracovalo tiež s ďalšími tradičnými materiálmi - napríklad s ľanovým, ojedinele i konopným plátnom a hodvábom. Niektoré modrotlačové výrobky boli dopĺňované inými rôzne sfarbenými látkami, ktoré plnili funkciu ozdobného lemovania.

Výrazný posun v modrotlačovej tvorbe priniesli návrhy na kusový tovar. Išlo predovšetkým o obrusy a prestierania. Ďalšou oblasťou, na ktorú sa modrotlačové návrháčky zameriavali, bola modelová konfekcia. Tú charakterizovala prispôbivosť odevnej móde a produkcia malých sérií jednotlivých modelov spolu s vyššími nárokmi na ich zhotovenie.

Od polovice 70. rokov 20. storočia bola veľká časť produkcie ovplyvnená technikou filmtlače, ktorá našla uplatnenie pri tvorbe celistvých samostatných námetov určených

> Veronika Vimpelová po absolvovaní Vyššej odbornej školy designu a módy v Českej republike a po následnom ukončení štúdia v španielskej Galícii pracuje v súčasnosti v anglickej spoločnosti zaoberajúcej sa tvorbou filmových kostýmov. Uvedená kolekcia tejto mladej návrháčky je inšpirovaná českou históriou a vidieckymi tradíciami. Svojim poňatím sa vymyká klasickej línii práce s modrotlačou a oslovuje tak celkom iný okruh záujemcov. Kombinované sú bavlnené a vlnené textílie s výšivkami zo sklenených korálikov, z ktorých časť predstavuje erby pochádzajúce z moravských a českých regiónov. Kolekcia bola prezentovaná v roku 2014 na prestížnej módnej prehliadke Mercedes-Benz Fashion Week v Madride_

foto: Jacob & Pauline Photography

^ Zástera k ženskému ľudovému odevu tlačenej v modrobielej kombinácii vzoru pre tanečný odbor Súkromnej základnej umeleckej školy Michalovce venujúci sa ľudovému tancu

k výrobe kusového modrotlačového tovaru. Išlo predovšetkým o dekoračné a darčekové predmety, pri akých sa uprednostňovalo priblíženie sa aktuálnemu dopytu oproti predchádzajúcemu dôrazu, ktorý sa kládol na zachovanie ľudového charakteru výrobkov. Vzhľadom k menšej náročnosti na výrobu sa šablónové motívy uplatňovali pri tvorbe tovaru určeného na jednu sezónu alebo vytváraním väčšieho počtu variant jedného motívu. Po úspechu kusového tovaru u odberateľov modrotlače sa na jeho výrobu začala používať tiež metráž.

Produkcia strážnickej dielne dostala vďaka pôsobeniu ÚLUV-u novú špecifickú podobu. Do pozornosti sa dostalo jej úspešné uplatnenie v aktuálnych podmienkach a tiež kultúrna a výtvarná hodnota výrobkov. Modrotlačovú produkciu ponúkali špecializované predajne Krásná jízba, ktorých sortiment bol charakterizovaný jednotnosťou poukazujúcou na jedinečný životný štýl. Úlohou bolo vychovávať ku vkusu a úcte k tradícii.

Súčasnité dianie

Po páde komunistického režimu došlo v dôsledku rozhodnutia Ministerstva kultúry ČR k rozpadu ÚLUV-u. Vtedajší politici nepovažovali existenciu tejto organizácie pre zachovanie ľudovej umeleckej výroby za potrebnú. Podľa slov Běly Minaříkovej, etnografky a dlhoročnej pracovníčky ÚLUV, týmto krokom „možnosť zaradiť sa medzi kultúrne európske štáty, ktoré podporujú rozvoj odborov ľudových a umeleckých remesiel, odpadla a zvolila sa cesta iná. Rozhodujúcim faktorom sa stal trh, nemilosrdný ukazovateľ záujmu, určujúci, či odbor alebo výrobca prežije alebo prestane existovať“ (Minaříková 1999: 78).

V roku 1993 tak bolo ukončené centralizované riadenie modrotlačovej výroby a prerušený kontakt s výtvarníkmi. Dielňa Jochových sa ďalej musela uberať vlastnou cestou

a vyrovnávať sa s ťažkosťami, ktoré priniesla jej privatizácia. Po prekonaní počítačových problémov bola činnosť dielne koncom roku 1993 obnovená ako samostatná jednotka v rámci firmy Arimo, zameranej na výrobu konfekcie a modrotlače. Vedúcim sa stal František Joch.

V dôsledku straty štátnej podpory sa strážnická modrotlačárska dielňa spolu s ostatnými prevádzkami ľudovej umeleckej výroby musela začať vyrovnávať s ekonomickými problémami. Tie súvisia predovšetkým s neustálym zdražovaním surovín a neistým odbytom modrotlačového tovaru. Nepriaznivo pôsobí tiež všeobecný úpadok kultúrnych hodnôt spôsobený komercializáciou spoločnosti. Vplyvom nedostatočnej osvetly sa zabúda na jedinečnosť ľudovej umeleckej výroby, ktorá nielen že tvorí dôležitú časť českého kultúrneho dedičstva, ale zároveň je nositeľkou stálych estetických hodnôt. Modrotlačové výrobky sú tak často väčšinou populáciou vnímané iba ako tradičné regionálne produkty vyhľadávané turistami alebo majiteľmi rekreačných zariadení.

Od začiatku 21. storočia sa začali prejavovať snahy o podporu modrotlačovej výroby. Na národnej úrovni je to udelenie titulu *Nositeľ tradície ľudových remesiel* Františkovi Jochovi, ktoré získal v roku 2004. Súčasný modrotlačiar bol týmto zahrnutý do programu starostlivosti, podpory a ocenenia tradičných ľudových výrobcov. Toto ocenenie sa však neprejavilo v odozve širokej verejnosti ani v účinnosti z hľadiska existenčnej pomoci dielni. Podstatne väčší význam má pre ochranu modrotlačovej produkcie úspešné vypracovanie Návrhového a evidenčného listu pre technológiu výroby modrotlače k zápisu do *Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury České republiky* v roku 2014, ktoré sú naplnením programu UNESCO, usilujúceho sa o ochranu javov nehmotného kultúrneho dedičstva. Aký bude ďalší postup modrotlače na ceste k zaradeniu sa do spomínaného národného reprezentačného zoznamu, prípadne do svetového kultúrneho dedičstva, ukážu nasledujúce roky. V rámci svojich možností podporujú strážnickú prevádzku tiež miestne regionálne organizácie.

Uvedené formy pomoci sú však pre bezproblémovú činnosť dielne nedostatočné. Starostlivosť o jej chod, zaistenie odbytu i propagácia preto leží prevažne na pleciah samotnej modrotlačárskej rodiny. Volí sa šetrný prístup k výrobe, filmtlačové šablóny s novými vzormi sú zhotovované zriedka, modrotlačové formy takmer vôbec. Rozhodujúcim faktorom určujúcim podobu výroby je želanie zákazníkov a plnenie ich požiadaviek.

Rozmanitosť strážnickej modrotlače

Modrotlačová produkcia sa aj v súčasnosti rozvíja troma smermi. Rovnako ako za čias zakladateľa dielne sa vyrobená metráž používa v hojnej miere na ľudových odevoch. V súčasnosti ide predovšetkým o folkloristickú formu uplatnenia na krojoch pre folklórne súbory či pre jednotlivcov. Pretože sa postupne počet modrotlačárskych prevádzok radikálne znížil, obracajú sa na Jochových záujemcovia o špecifické úpravy modrotlače (napr. viacfarebná alebo obojstranná potlač, tlač špeciálnych motívov a i.), ktoré sú, okrem Strážnicka a okolitých lokalít, charakteristické aj pre ďalšie moravské a slovenské regióny. Výhľadovo by bolo potrebné doterajšiu spoluprácu predovšetkým so slovenskými folklórnymi súbormi a dielňami na výrobu krojov ešte prehĺbiť. Tento okruh záujemcov by

svojimi zákazkami podporil modrotlačovú výrobu, ktorá nemá na Slovensku optimálne podmienky, aby vedela primerane reagovať na dopyt. Strážnická dielňa by sa zároveň podieľala na uchovávaní slovenského odevu, v ktorom práve modrotlač zaujíma svoje nezastupiteľné miesto.

Pre prácu strážnickej dielne je však aj naďalej určujúci smer daný ÚLUV-om. V tomto odkaze výroba pokračuje a snaží sa ho ďalej rozvíjať. Vyrába teda moderný praktický tovar, ktorý naplňa estetickú a kultúrnu hodnotu, spočívajúcu v originalite prevedenia, ručnej výrobe a vo väzbe na tradíciu. V popredí sú výrobky ponúkajúce modrotlač pre vybavenie interiérov. Sem patria predovšetkým prestierania a obrusy, tiež vankúše, závesné obrázky (kakemoná) i kalendáre. Modrotlač sa využíva aj na súčasných odevoch a odevných doplnkoch. Pre ženy sa vyrábajú univerzálne modely zavinovacích sukní a nohavíc spolu s taškami a šatkami rôznych vyhotovení, pre mužov sa šijú klasické košele, trenky či kravaty. Pre kuchárov sa šijú zástery a chňapky. Široký výber poskytuje ponuka darčekového tovaru. Niektoré vzory v nadväznosti na ideu ÚLUV-u plnia svoju úžitkovú funkciu (blahoželanania, nové záložky, obaly na zápisníky a knihy), ostatné podliehajú súčasnému spoločenskému trendu, keď sa výrobky tradičných dielní ručnej výroby spájajú predovšetkým s potrebami turistického ruchu. V produkcii strážnickej modrotlačiarскеj dielne sú to rôzne figúrky a ozdoby, vankúšiky plnené levanduľou a obaly na „koštovacie“ poháriky na víno.

Pre strážnickú dielňu je charakteristická a v stredoeurópskom kontexte ojedinelá pestrosť motívov, na výrobkoch sú uplatnené vzory historické i tradičné. Nový rozmer dáva modrotlačí využitie moderných motívov, ktoré vznikli pôsobením individuálneho prejavu výtvarníkov. Podobu väčšiny používaných vzorov (s výnimkou tradičných) určili návrhári ÚLUV-u a na túto prax nadväzujú Jochovci v súčasnosti spoluprácou s ďalšími výtvarníkmi. V nadväznosti na skúsenosti získané v ÚLUV-e je strážnická dielňa, oproti iným prevádzkam podobného zamerania, výrazne otvorenejšia návrhárskej a umeleckej tvorbe. Formou špeciálnych zákaziek podporuje tvorivé aktivity v oblasti tvorby nových vzorov i návrhov rozmanitého využitia už hotovej modrotlače.

Tento prístup k práci s modrotlačou má veľký a, podľa môjho názoru, doposiaľ ešte nevyužitý potenciál, ktorý by sa mohol v budúcnosti rozvíjať. Modrotlač, ako originálny materiál, ponúka široké možnosti využitia. Ručná výroba poskytuje podmienky pre vlastnú voľbu motívu, farebnosť vzoru a odtieňa modrej, je možné kombinovať rôzne prírodné tkaniny. V rámci tvorivého procesu je vzácna možnosť pracovať tiež s odkazom na českú tradíciu. Na rozdiel od čias, keď bola dielňa súčasťou ÚLUV-u, sú dnes Jochovci so zákazníkmi v priamom kontakte a môžu pružne reagovať na ich požiadavky.

Aktivity dielne

V snahe zaistiť propagáciu dielne sa zamestnanci zúčastňujú televíznych či rozhlasových nahrávok, poskytujú materiály pre publicistické články či tematické výstavy. Svoju prácu prezentujú na jarmokoch, usporiadaných väčšinou v rámci rôznych moravských folklórnych slávností. Zaujímavosťou sa môžu zúčastniť exkurzie do dielne, kde sa oboznámia s postupom výroby modrotlače a vybavením potrebným pre jej výrobu.

Významným počínom z hľadiska informovanosti o rodinnej tradícii bolo vydanie publikácie *Modré z kypy, modrotisk a strážnická dielňa Jochových* od autorky tohto príspevku. Kniha vyšla na konci roka 2013. Na základe údajov uvedených vo vydanej publikácii bola vytvorená rekonštrukcia farbiarskeho (barve-

^ Práce žiakov výtvarného odboru Základnej umeleckej školy v Uherskom Hradišti vytvorené v roku 2014 na tému *More a Antarktída*, modrotlačové motívy boli použité na prednej strane vankúšov, zadné zostali čisto modré

niekeho) ľudového odevu, ktorý sa nosil v Strážnici na prelome 19. a 20. storočia. Rekonštrukcia má podobu krojovanej bábičky umiestnenej v kamennej predajni v areáli firmy.

Začiatkom roku 2014 bola spustená nová verzia internetovej stránky pod názvom *Strážnický modrotisk*. Prehľadným spôsobom prináša informácie o práci modrotlačiarov, kontakty na dielňu, plní však zároveň funkciu e-shopu, kde sa ponúka kompletný sortiment. Kategória *Modrotisková tvorba* zoznamuje verejnosť so širokými možnosťami, aké poskytuje tvorivá práca s modrotlačou. Predstavujú sa tu návrhári, výtvarníci i rôzne záujmové skupiny, ktorých diela boli spracované, farbené alebo na zákazku vyrábané v dielni Jochových. Veríme, že prispesím kvalitnej prezentácie na spomínaných stránkach získajú tvorcovia podporu verejnosti (mnohí z nich svoje výrobky predávajú) a že sa rady tvorcov budú stále rozširovať.

Napriek tomu, že v súčasnosti dielňa zápasí s existenčnými problémami, vyvíja sa úsilie na zabránenie zániku tohto cenného kultúrneho dedičstva. Snáď sa v budúcnosti podarí získať širší okruh priaznivcov modrotlače a tiež účinnú podporu štátnych a medzinárodných organizácií. —

foto: archív autorky

literatúra:

BINDEROVÁ, K. *Modré z kypy. Modrotisk a strážnická dielňa Jochových*. Boskovice/Strážnice: Albert, 2013.

MINAŘÍKOVÁ, B. *Byznys je byznys!* Národopisná revue 9, 1999, č. 2, s. 77-80.

ŠIMŠA, M. *Nositelé tradice lidových řemesel I. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2007.*